

دانشگاه آزاد اسلامی
واحد تهران مرکزی
دانشکده حقوق

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M.A)
گرایش: جزا و جرم شناسی

عنوان:

بررسی سقط درمانی از منظر حقوق کیفری پزشکی

استاد راهنما:

دکتر هوشنگ شامبیاتی

استاد مشاور:

دکتر محمود عباسی

نگارش:

هیرو آپروش

تابستان ۱۳۹۰

*ISLAMIC AZAD UNIVERSITY
CENTRAL TEHRAN BRANCH
FACULTY OF LAW – DEPARTMENT of
CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY GROUP
LAW M.A thesis
CRIMINAL LAW*

SUBJECT:

Study of therapeutic abortion from medical criminal law aspect

ADVISOR :

Dr. Hooshang Shambayati

READER:

Dr.Mahmood Abbasi

BY:

Hero Abravesh

Summer 2011

مقدمه

بیان مسأله :

سقط جنین از جمله مسائل فراگیر در تمامی جوامع مختلف بشری است که نه تنها نیازمند بررسی های همه جانبه ای از لحاظ پزشکی و بهداشتی است بلکه معلول علت های بیشماری در زمینه های مختلف فقهی، حقوقی، کیفی، اجتماعی، روانشناسی، روانپزشکی و اقتصادی است که ضرورت می نماید در طرح آن تمامی ابعاد موجود مورد دقت و بررسی قرار گیرد.

مسلم اینکه از دیدگاه اسلام حرمت حفظ جنین به عنوان موجودی تکامل نیافته و حتی در مراحل اولیه ی استقرار نطفه در رحم مادر، مانند هر انسان زنده ی دیگری که دارای حق حیات است واجد حقوقی است که باید برای وی در نظر گرفته شود و سقط آن را مستوجب مجازات و پرداخت دیه می داند؛ که این امر از احکام اولیه در اسلام بوده است اما همچنانکه در هر حکمی، اگر دلایل و موجبات فرعی و ثانویه پیش بیاید می تواند حرمت آن را تخصیص بزند، در مورد سقط جنین هم اگر حکم ثانویه ای مثل عسر و حرج یا تحمل مشقت فراوان به دلیل بیماری برای مادر پیش بیاید، بنابراین امکان سقط جنین را می توان عملی دانست.

همچنانکه در میان تمامی ادیان الهی وجوب سقط جنین به خاطر حفظ جان مادر به گونه هایی پذیرفته شده است.

در این راستا سازمان پزشکی قانونی کشور در سال ۸۴، به دنبال نیازی که وجود داشت و همچنین لزوم انجام سقط، در مورد جنین های دچار نقایص ژنتیکی و مادران باردار بیماری که در اثر انجام سقط های جنائی به روش های مختلف فوت می کردند، اقدامی مثبت و سازنده انجام داد. که به موجب آن بیماری هایی که جنین پس از به دنیا آمدن فوت می کرد و یا دارای نقص و معلولیت های ژنتیکی و جسمانی مختلف بود و نیز مادرانی که ادامه ی بارداری موجب مرگ آنان می شد یا شرایط زندگی را سخت و دشوار می نمود، را طی ۵۱ مورد در ماده

واحد ی قانون سقط درمانی اعلام کرد، تا از این طریق معضلات فراوانی که جامعه را بطور اعم و پزشکان و خود فرد را بطور اخص درگیر می کرد، حل نماید. و در این راه به موفقیت‌هایی هم دست یافته ایم اما این کافی در حل مقصود نیست و متأسفانه هنوز هم سوالات و ملاحظات متعدد و ابهامات بسیاری در متن قانون، پیش نیازهای آن و عواقب اجرایی قانون مذکور وجود دارد که این پایان نامه قصد بررسی آن‌ها را دارد.

امروزه مسأله ی سقط جنین به معضلی بزرگ تبدیل شده است و آمارها نشان می دهند که علی رغم تصویب و اعمال قانون مزبور، در مواردیکه بارداری ناخواسته یا ناشی از اعمال نامشروع و یا تجاوز به عنف است، همچنین در سایر موارد دیگر و به دلیل مشکلات اجتماعی و اقتصادی، که قانونگذار آن‌ها را پیش بینی نکرده و اجازه ی سقط درمانی را نمی دهد زنان خود به سقط‌های ناسالم و غیربهداشتی دست می زنند که نهایتاً جان بسیاری از آنان را خواهد گرفت. سوداگران در تجارت کثیف سقط جنین به دنبال طعمه های خود از بین زنان و دختران جوان هستند تا به هر نحو ممکن آن‌ها را به دام خود بیندازند و در این راه تنها فکر سود و منفعت سرشاری هستند که به دست می آورند در حالیکه اگر این زنان از مسلخ گاه‌های سقط جنین جان سالم به در برند باز هم آثار دستکاری‌های ناشیانه ی آنان گاه‌ها تا آخر عمر بسیاری از این قربانیان را گرفتار عوارض ناشی از سقط جنین غیرقانونی می کند که اگر این زنان قانون را پناهگاه امنی برای خود می دانستند قطعاً به چنین عوارض و تبعات شومی دچار نمی شدند.

زمانی که زنی مورد حمله ی وحشیانه ی یک مرد قرار می گیرد و بخاطر حفظ آبرو و حیثیت خود و خانواده اش از فاش کردن آن خودداری می کند اما بعد از چند ماه متوجه می شود که طی همان رابطه ی جنسی به زور و از همان فرد، باردار شده است، به هر طریقی که شده می خواهد که خود را از این درد و رنج افزون بر عمل اولیه برهاند. و بنابراین خود را به دست

های آلوده و کثیف سقط کنندگان می سپارد و چنانچه سقط، غیر بهداشتی و ناسالم باشد، منجر به مرگ فرد خواهد شد. قطعاً فقه اسلامی ما چنین رنج ها و مشقت هایی را که به صورت غیر ارادی و تنها ناشی از فعل دیگری بوده و نتایج آن به زن قربانی تجاوز جنسی تحمیل شده است نمی پذیرد؛ اما قانونگذار ما هنوز هم در این باره اقدام مؤثر و سازنده ای را به عمل نیاورده است.

مورد دیگری که بحث درباره ی آن جای تأمل دارد موارد بارداری های ناشی از محارم می باشد. اما در اینجا وضعیت به گونه ای دیگر است بطوریکه اگر این بارداری حاصل زنایی است که با میل و اراده ی خود فرد صورت گرفته اما بارداری ناخواسته بوده است بایستی تمامی گونه هایی که برای این طفل و والدین او پیش می آید را بررسی کرد. و با سبک و سنگین کردن آن ها به نتیجه ی مورد نظر دست یابیم که آیا می توان هر چند به دلیل مخالفت های شرعی، این جنین را سقط کرد؟ صورت دیگر زمانی است که بارداری ناشی از تجاوز به عفت با محارم بوده باشد که در اینجا سنگینی، زشتی و شدت عمل بر کسی پوشیده نیست، اما باز هم قانونگذار اجازه ی سقط درمانی را جهت تسکین آلام رنج دیده نمی پذیرد.

اما سازمان ملل و بسیاری از کشورها موارد سقط درمانی را گسترش داده و به جایی رسانیده اند که سقط درمانی را بنا به خواست خود فرد هم عملی می دانند. با توجه به آمار بدست آمده، سقط درمانی در کشور ما همچنان در حال افزایش است اما هنوز هم موارد زیادی هستند که به علت مراجعه ی دیر هنگام، امکان سقط قانونی را از دست می دهند. لذا ما در درجه ی اول نیازمند فرهنگ سازی در این باره هستیم. همچنانکه امروزه شعار سازمان بین المللی تنظیم خانواده هم، چنین است:

" باید کاری کرد که سقط جنین نادر، سالم و قانونی شود. "

اهداف تحقیق :

_ هدف از طرح این موضوع و تحقیق در مورد سقط درمانی، این بوده است که ابتدائاً آن را از منظر موازین حقوقی، حقوق پزشکی، حقوق کیفری و حتی اخلاق پزشکی بررسی نموده، نقاط ضعف و قدرت آن را در عرصه ی عمل و در مقایسه با تجربه های جهانی مشخص کنیم، تا اینکه معلوم شود تصویب و اجرای چنین قانونی مؤثر بوده است یا نه؟

_ در یک تقسیم بندی کلی سازمان ملل موارد مجاز سقط های درمانی در کشورهای مختلف را در ابعاد سلامت جسمانی، روانی، اجتماعی، اقتصادی و ... مورد بررسی قرار می دهد. هدف در اینجا این است که ببینیم آیا گسترش موارد مجاز سقط درمانی، کمکی به حل معضل نموده است تا ما هم در قوانین خود از این موارد استفاده کرده و بدین جهت موجب کاسته شدن آمار مرگ و میر ناشی از سقط های جنائی شویم.

_ با توجه به اینکه سقط عمدی جنین یکی از عمده ترین دلایل مرگ و میر مادران در دنیاست. و در ایران نیز با وجود ممنوعیت های بسیار قانونی و همچنین محدودیت های شرعی، فرهنگی و اجتماعی، آمار تخمینی نشان دهنده ی وجود موارد بسیاری از سقط های جنائی است، دستیابی به عمده ترین دلایل سوق زنان به سقط جنین، هدف دیگر این پژوهش می باشد.

_ در وهله ی آخر هدف از بررسی سقط های درمانی، پیشگیری از این امر است که چه راهکارهایی باید ارائه دهیم که حتی صرف نظر از سقط جنین جنائی، نیازی به انجام سقط جنین های درمانی هم نداشته باشیم؟ چه اقداماتی را باید انجام دهیم تا در راستای آن و به موجب افزایش اعمال سقط های جنائی، تمامی افراد جامعه را مجرم قلمداد نکنیم و بیشتر دیدگاه ما روی جنبه ی درمانی آن باشد؟ و نیز اینکه چه تئوری هایی می تواند مؤثر در پیشگیری از سقط های جنائی تلقی شود؟

سوالات تحقیق :

- ۱ _ جنین از چه لحظه ای از حق حیات متمتع می گردد؟
- ۲ _ آیا حقوق پزشکی در ایفای جنبه های تقنینی و قضائی مربوط به سقط درمانی، مؤثر بوده است یا خیر؟
- ۳ _ آیا به دنیا آمدن ولد زنای محارم، با ارزش تر و مهم تر از سقط کردن و تباه شدن آینده ی این طفل می باشد؟
- ۴ _ آیا در موارد تجاوز به عنف، زن مجبور به پذیرش نطفه ی غیر در رحم خود و پرورش آن است؟
- ۵ _ بعد از تصویب قانون سقط درمانی تاکنون، آیا در حل معضل سقط جنائی و انجام هر چه بیشتر سقط درمانی موفق بوده ایم؟

فرضیات تحقیق :

- ۱ _ جنین از همان لحظه ی انعقاد نطفه، از حق حیات متمتع می گردد، اما حیات انسانی واجد شخصیت و حقوق کیفری آن، منوط به ولوج روح و از زمان ۴ ماه و نیم می باشد.
- ۲ _ بله، با توجه به اقداماتی که سازمان پزشکی قانونی انجام داد و ارائه ی بیماری های گوناگون و اصرار بر آن، و نهایتاً راضی نمودن فقها و قانون گزاران، می توان گفت حقوق پزشکی در ایفای جنبه های تقنینی و قضائی مربوط به سقط درمانی بسیار تأثیر گذار بوده است.
- ۳ _ به نظر می رسد هیچ دلیلی حتی زندگی و آینده ی طفل هم نمی تواند با ارزش تر و مهم تر از حق حیات جنین تلقی شود.
- ۴ _ خیر، همچنان که از دیدگاه اسلام و قانون گزار، مسئولیت ناشی از فعل غیر را نمی توان به مفعول آن جرم سرایت داد؛ بالتبع در مورد بارداری هم زن مجبور به پذیرش نطفه ی غیر نیست و حق دفاع همچنان تا قبل از ۴ ماه و نیم باید برای وی محفوظ باشد.

۵_ بله، بعد از تصویب قانون سقط درمانی باتوجه به افزایش آمار سقط های درمانی در حل معضل سقط های جنائی موفق بوده ایم.

پیشینه ی تحقیق :

سقط جنین از دشوارترین مسائل دینی، حقوقی، اجتماعی و ... است و با آن که از تاریخ آن بیش از ۲ هزار سال می گذرد اما هنوز این مسأله به گونه ای قطعی، جامع و کامل فیصله نیافته است. همچنان که در ادامه توضیح خواهیم داد، از همان دوره های اولیه ی تاریخ، سقط جنین در میان جوامع و قبایل گوناگون وجود داشته و تحقیقات و نظریه های مختلفی از اندیشمندان، حقوقدانان، روحانیون مذهبی و فلاسفه در باب سقط جنین از همان آغاز وجود داشته است. اما آنچه که در این میان تازگی داشته، پذیرفتن سقط جنین های قانونی است که در کشور ما اخیراً به تصویب رسیده؛ هر چند که قبل از تصویب این قانون هم همچنان اختلاف ها و نظرات گوناگونی وجود داشت و از همان ابتدای تاریخ در میان ادیان الهی هم سقط های درمانی جهت نجات جان مادر وجود داشت اما بعد از اینکه قانونگذار سقط درمانی را به تقنین درآورد تحقیق و بررسی های زیادی در مورد آن به عمل آمد. طوریکه شاید بتوان گفت پیشینه ی قانونی در مورد سقط های درمانی به مدت زمان زیادی نمی انجامد و پژوهش ها در این باره همچنان ادامه دارد اما در مورد پیشینه ی تاریخی سقط های درمانی می توان گفت از همان ابتدای تاریخ بشر زنان از این شیوه برای رهایی از جنین هایی که باعث ایجاد سختی فراوان می شدند استفاده می کردند.

روش تحقیق :

روش تحقیق در این پژوهش و در مورد سقط درمانی، سقط جنین، جرایم جنسی و ... که نشأت گرفته از این تحقیق می باشد بیشتر کتابخانه ای بوده و در مرحله ی بعد، با توجه به تازگی سقط درمانی از گستره ی بیشتری از منابع مجازی و اینترنتی و مقالات نگاشته شده، استفاده شده است. البته منابع کتابخانه ای مورد استفاده هم حجم گسترده ای از مطالب را در بر گرفته اما بیشتر محدود به سقط جنین و مبانی کلی در مورد سقط درمانی بوده اند.

اما در کنار آن، گفتگو با کارشناسان و خبرگان امر در عرصه ی پزشکی قانونی، حقوق کیفری و فقها هم صورت گرفته است. همچنین با توجه به مراجعاتی که به مراکز پزشکی قانونی و دادگاههای تجدیدنظر انجام گرفته، هر چند که آمار دقیقی ارائه نشد؛ اما از نظرات و نتایج کم و بیشی هم که داده اند، غافل نمانده ایم.

مشکلات تحقیق :

انجام این پژوهش هم، همانند بسیاری از پژوهش های دیگر با مشکلات عدیده ای مواجه بوده است که از جمله ی آن ها این است که با در نظر گرفتن اینکه دلیل اصلی سقط های جنائی، عواملی چون ارتباطات نامشروع و روابط جنسی خارج از ازدواج و یا ناخواسته بودن بارداری بنا به سایر دلایل اقتصادی و ... بوده و مراجع و دستگاههای مربوطه از آمار دقیق این سقط های زیرزمینی اطلاعی نداشته و حتی اگر اطلاع داشته باشند به دلایل مختلف از ارائه ی آن خودداری می ورزند، لذا در مورد سقط درمانی در بارداری های ناشی از جرایم جنسی با کمبود منابع و اطلاعات دقیق روبه رو بوده ایم. طوریکه در مراجعات به پزشکی قانونی هم نتایج خاصی حاصل نشد.

دیگر مشکلات این تحقیق نبود منابع کتابی به صورت موثق و جامع و مانع در مورد سقط درمانی و موارد بارداریهایی که در قانون ما پیش بینی نشده، می باشد که به دلایل فقهی و مذهبی حتی از صحبت کردن در مورد آن هم ممانعت می ورزیدند تا برسد به اینکه به طور

شفاف، جزئیات آن را مورد کند و کاش قرار دهند. همچنین به دلایل نقص قانونگذاری در تصویب خود ماده واحده ی سقط درمانی، منابع قانونی و کیفری هم محدود بوده و تنها در موارد بیماری های جنینی و مادری مربوطه سخن به میان آورده اند اما از ذکر سایر ابعاد سقط، غافل مانده اند و همین نقص قانونگذاری را می رساند. زیرا اگر قانون به صورت کاملاً بدیهی و مشخص به بررسی موضوعی پرداخته باشد از ذکر دیگر جنبه های پنهان هم ابایی ندارد اما در قانونی که خود سقط درمانی برای حفظ جان مادر و نقایص جنینی با مخالفت هایی روبه رو بوده است، واضح است که دیگر موارد غیرشرعی و برگرفته از مسائل جنسی را درست تلقی نمی کنند.

ساماندهی موضوعات :

پس از اینکه کل مطالب به روش های از پیش گفته گردآوری و جمع آوری شد به ذکر مطالب و توضیح آن ها پرداخته ایم. روش ساماندهی در این تحقیق بدین گونه است که ابتدائاً کل مطالب را به دو بخش تقسیم بندی نموده و سپس آن ها را با توجه به ترتیب اهمیت و شیوه ی نگارش تحقیق در داخل پلان مربوطه گنجانده ایم. به صورتی که در بخش اول که پایه ی اصلی کار ما سقط جنین است را طی دو فصل و در فصل اول، مفهوم شناسی و سیر تحول سقط جنین و در فصل دوم آن، مبانی و ضابطه ی تشخیص سقط جنین را آورده ایم که هر یک از این فصول خود به دو مبحث و هر مبحث به گفتارهای چندی تقسیم شده است.

سپس در بخش دوم به همین ترتیب سقط جنین درمانی را در دو فصل، که فصل اول شامل بررسی نظری و عملی قانون سقط درمانی و فصل دوم تبیین جایگاه سقط درمانی در حقوق کیفری و اعمال تدابیر پیشگیرانه از آن، ذکر کرده ایم. که به همین منوال، در هر فصل دو مبحث و هر مبحث به چند گفتار پرداخته ایم. و از مجموع این مطالب به نتایج و نظرات، و

ارائه ی راهکارهایی در جهت حل معضلات موجود دست یافته ایم که در ادامه مفصلاً توضیح داده خواهد شد.

بخش اول :

مفاهیم ، سیر و تحول و مبانی سقط جنین درمانی در نظام حقوقی ایران

فصل اول : مفهوم شناسی و سیر تحول سقط جنین

مبحث اول : مفهوم شناسی سقط جنین

با مطالعه‌ی مواد قانونی معمول به، قبل از پیروزی انقلاب اسلامی و نظام حقوقی گذشته، همچنین در دیگر منابع قانونی پس از آن نیز، مشاهده خواهیم کرد که هیچ تعریف کامل، جامع و مانعی از سقط جنین ارائه نشده اما به دلیل اینکه قانون ما و بالاخص مباحث پیرامونی مسأله‌ی سقط جنین، منبعث از شرع مقدس اسلام است، قانونگذار تنها به ذکر دیه‌ی هر یک از مراحل سقط جنین پرداخته است. لکن با بررسی منابع مختلف و دیدگاه‌های متفاوت لغوی، فقهی، حقوقی و پزشکی در خصوص امر، می‌توانیم به تعریفی کامل دست یابیم.

گفتار اول : تعریف سقط جنین

معنای لغوی سقط جنین متفاوت از سایر معانی در مورد سقط جنین است. معنای لغوی به اصل و ریشه‌ی کلمه می‌پردازد و به عبارتی اصطلاح لغوی سقط جنین، اعم و کلی‌تر از سایر تعاریف است. در اینجا ابتدائاً به معنای سقط و جنین می‌پردازیم و در نهایت عنوان می‌کنیم که عبارت ترکیبی سقط جنین به چه معناست؟

الف) معنای عام «سقط» و «جنین» از نظر لغوی

لفظ سقط کلمه‌ای است با ریشه‌ی عربی که مانند دیگر لغات عربی به زبان فارسی راه یافته است، و از مصدر عربی «سقوط» و «مسقط» (معین)، گرفته شده است، که به معنای افتادن، لغزش و انداخته شدن به کار می‌رود. کلمه سقط در فارسی غالباً به کسر اول متداول است.^۱

^۱ - دکتر معین، محمد، فرهنگ فارسی، جلد دوم، انتشارات امیرکبیر، تهران، سال ۱۳۶۴، ص ۳۰.

جنین نیز کلمه ای عربی بوده بر وزن فعلیل که به معنای مفعولی است مثل مجنون و مانند جریح به معنای مقتول و در لغت در معانی مختلفی به کار می رود از جمله: پوشیده از هر چیز، قبر، گور، مرده‌ی در گور و بچه‌ی در شکم مادر اطلاق می شود.^۱

جنین از ریشه‌ی اجتنان است به معنی پوشش و اختفاء و از همین معنی است جن، زیرا که از ما پوشیده هستند و کودک در شکم مادر را خواه پسر باشد خواه دختر، جنین می گویند. و همچنین به معنی «الولد مادام فی الرحم» و نطفه‌ی رشد کرده آمده است.^۲ جنین در لغت عبارت از «هر چیز پوشیده و مستور» می باشد و به نطفه تا زمانی که در شکم مادر است و به بچه ای که زهدان مادر آنرا پوشانیده است و از دیده پنهان است، اطلاق می شود. و به همین دلیل است که در بعضی از کتب فقهی از جنین به تعبیر «جن فی الرحم» نامبرده شده است.^۳

در فرهنگ لغت عمید واژه «جنین» به معنی هر چیز پوشیده و مستور تا زمانی که در شکم مادر است و زائیده نشده آمده که جمع آن اجنه است و کلمه سقط نیز به معنی بچه نارس و مرده که پیش از فرارسیدن هنگام ولادت، از شکم مادر بیفتد و سقط کردن به معنی بچه نارس و مرده افکندن که سقط جنین هم گفته می شود آمده است.^۴ واژه‌ی سقط از نظر لغوی در فارسی به معنای برف، شبنم که به برف می ماند، آتشی که از چخماق برجهد و درنگیرد و بچه ناتمام افتاده بکار برده می شود و سقط جنین به معنای افتادن جنین و اسقاط جنین به معنای انداختن جنین از شکم مادر قبل از تمام شدن دوره طبیعی بارداری است.^۵ بنابراین واژه‌ی جنین که جمع آن «اجنه» و «اجنن» است بطور کلی به بچه تا زمانی که در شکم مادر است و هر چیز پوشیده

^۱ - خلیل جر، فرهنگ لاروس (عربی - فارسی)، ترجمه سیدحمیدطیبیان، جلد اول، انتشارات امیرکبیر، چاپ یازدهم، سال ۱۳۸۰، ص ۷۷۲.

^۲ - الیاس انطون، الیاس، القاموس العصری، ترجمه سیدمصطفی طباطبائی (فرهنگ نوین عربی، فارسی)، انتشارات کتابفروشی اسلامیة، چاپ دوم، سال ۱۳۵۸، ص ۵۱.

^۳ - رزم ساز، بابک، بررسی فقهی حقوقی سقط جنین، انتشارات خط سوم، چاپ اول، سال ۱۳۷۹، ص ۲۹.

^۴ - عمید، حسن، فرهنگ عمید، سازمان انتشارات جاویدان، چاپ هشتم، سال ۱۳۵۴، صص ۳۶۳ و ۶۱۰.

^۵ - گودرزی، فرامرز، مقدمه ای بر پزشکی قانونی، انتشارات انیشتین، چاپ اول، سال ۱۳۷۵، ص ۳۳۲.

اطلاق می شود.^۱ مبدأ دوران جنینی، همان ابتدای آبستنی است، یعنی زمانی که لقاح صورت می گیرد و نطفه در رحم مستقر می شود و انتهای آن لحظه‌ی ماقبل ولادت می باشد.^۲ در قرآن مجید نیز در این مورد آیاتی وارد شده است، از آن جمله است: «یاخاکم فی بطون امهاتکم»^۳ شما را در شکم های مادرانتان آفریدیم و «اذ انتم اجنه فی بطون امهاتکم»^۴ آنگاه که شما را در شکم های مادرانتان جنین بودید. بنا به تعاریفی که ارائه شد، می توانیم دریابیم که سقط جنین در ظاهر امر و عرف عام عبارت است از افتادن و انداخته شدن بچه ای که در شکم مادر قرار دارد و توانایی زندگی کردن را هم ندارد.

ب) معنای عام سقط جنین و تفاوت آن با سقط حمل

حمل در عربی به معنای آبستنی و بارداری^۵ و بار جنین^۶ و در فارسی به بار شکم یعنی بچه که در شکم مادر است معنی شده است. در کتاب مبسوط در ترمینولوژی حقوق آمده است که سقط جنین با سقط حمل مترادف است اما به نظر می رسد معنای اصطلاحی این دو متفاوت از یکدیگر باشند. در شرح لمعه هم آمده است، جنین همان حمل است در بطن مادرش و به خاطر استتار آن در شکم مادر به این نام خوانده می شود، از ریشه‌ی اجتنان به معنای پوشش مشتق شده و آن به معنای «مفعول» استعمال می شود. در قانون مجازات عمومی سابق هم بجای سقط جنین، به سقط حمل اشاره شده و در قانون تعزیرات سابق، هم به سقط جنین و هم به سقط حمل هر دو اشاره گردیده بود. در صورتیکه سقط جنین و سقط حمل مترادف نیستند.

^۱ - سیاح احمد، فرهنگ بزرگ جامع نوین (عربی - فارسی)، جلد اول، انتشارات اسلام، چاپ دوم، تهران، سال ۱۳۷۸، ص ۲۸۶.

^۲ - جعفری لنگرودی، محمدجعفر، ترمینولوژی حقوق، جلد دوم، کتابخانه ابن سینا، چاپ اول، سال ۱۳۶۴، ص ۲۰۱.

^۳ - قرآن مجید، سوره زمره، آیه ۶.

^۴ - قرآن مجید، سوره نجم، آیه ۳۲.

^۵ - الیاس انطون، الیاس، مرجع پیشین، ص ۱۶۷.

^۶ - ناصر، علی عبدالله، المعجم البسیط (فرهنگ عربی به فارسی ساده)، انتشارات دانشگاه علوم اسلامی رضوی، چاپ اول،

۱۳۷۷، ص ۱۱۹.

لفظ حمل نسبت به جنین دارای معنای اخصی می باشد، چراکه اصولاً، حمل مرحله ای از رشد و نمو جنین می باشد که از نظر انسان کامل فرض کردن جنین، تکامل بیشتری در آن مشاهده می شود و اغلب، دارای آثار حیات است. واژه‌ی «fetus» معادل آن در زبان انگلیسی می باشد.

از طرفی حمل از نظر لغوی به بچه ای گفته می شود که در رحم زن وجود پیدا می کند. از نظر پزشکی نیز اصطلاح حمل، به دوران بعد از هفت ماهگی تا قبل از تولد طفل گفته می شود. لذا اگر در این مرحله از دوران کامل حیات، موجود قابل زیستی که در رحم زن وجود دارد، از بین برود، این عمل «سقط حمل» نامیده می شود.^۱ که در عرف عام اصطلاح «وضع حمل قبل از موعد» بیشتر متداول است.

همانگونه که ذکر شد، سقط جنین به اخراج قبل از موعد جنین که قابل زیستن نباشد، اطلاق می گردد، در صورتیکه سقط حمل به اخراج قبل از موعد جنین زنده و دارای قابلیت‌های زیستی گفته می شود.^۲ بنابراین سقط حمل به بچه‌ی در شکم مادر گفته می شود که در نهایت زنده متولد می شود. اگر بین هفته های ۲۰ تا ۲۸ عمل جنائی ای بر روی زن باردار صورت گیرد و نتیجه‌ی این عمل سقط بچه باشد، چون عادتاً در این دوره‌ی زمانی جنین قابل زیستن است لذا عمل صورت گرفته سقط جنین خواهد بود بلکه از مصادیق سقط حمل می باشد که معمولاً در اصطلاح بچه انداختن یا miscarriage هم گفته می شود.^۳

سقط جنین در معنی عام لغوی در فرانسه به اخراج جنین در اثر پیش آمد غیر عمدی یا در نتیجه‌ی عیب مزاجی و نقص تکامل، یا به وسایل جنائی گفته می شود. در عرف هم از نقطه

^۱ - دکتر صالح ولیدی، محمد، حقوق جزای عمومی، جلد دوم، انتشارات امیرکبیر، تهران، سال ۱۳۶۹، ص ۱۲۱.

^۲ - دکتر یاد، ابراهیم، به نقل از شامبیاتی، هوشنگ، حقوق کیفری اختصاصی، جلد اول، انتشارات مجد و ژوبین، چاپ دهم، سال ۱۳۸۵، ص ۴۰۵.

^۳ - آریانپورکاشانی، عباس، فرهنگ کامل انگلیسی - فارسی، جلد دوم، انتشارات امیرکبیر، چاپ ششم، تهران، سال ۱۳۷۲، ص ۷۷۲.

نظر خود زن می گویند وضع حمل قبل از موعد کرده و چنانچه این عمل در اثر پیش آمد غیر عمدی یا معلول عیب مزاجی و عدم تکامل باشد، آنرا وضع حمل غلط می گویند^۱.
بحثی که در اینجا جای تأمل دارد بحث جنین خارج از رحمی است که امروزه مسأله‌ی جدیدی به نام باروری خارج از رحمی را شایع کرده است. حال ممکن است خارج از رحم به مفهوم خارج از محدوده‌ی عضوی از زن به اسم رحم باشد ولی در جسم حامل جای دارد و یا ممکن است خارج از رحم مراد خارج از جسم زن باشد که مسأله‌ی سقط جنین در فروض بالا مصادق نخواهد داشت. چرا که در علم پزشکی از رحم تعریف خاصی شده است و باروریهای موجود در لوله های رحم نیز، باروری خارج رحمی محسوب می گردد؛ که سقط جنین یا سقط حمل، همانطور که ذکر شد، انعقاد نطفه در داخل رحم است که بر اثر عمل مادی باید از آن جدا و خارج شود^۲.

با توجه به مطالبی که در تفاوت بین جنین و حمل گفته شد، درمی یابیم که برداشت ما از مفهوم حمل نسبت به جنین، مصادیق کمتری را در بر می گیرد. به همین دلیل است که در قوانین مدونه نیز در بعضی از موارد، حمل از جنین به همان معنای اعم مستثنی شده است.

گفتار دوم : تعریف سقط جنین از دیدگاه حقوقی

خداوند تبارک و تعالی در کتاب اکمل و آسمانی خویش که محتوی تعالیم ارزنده ای است انسانها را از نابود کردن فرزندان خود باز می دارد و در سوره‌ی علق در بیان منشاء خلقت انسان می فرماید: «خلق الانسان من علق»^۳ ما انسان را از خون بسته آفریدیم. بحثی که در

^۱ - دکتر یاد، ابراهیم، حقوق کیفری اختصاصی، جلد اول، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ دوم، سال ۱۳۶۸، ص ۱۳.

^۲ - حسین زاده، محمدجواد، بررسی مجازات سقط جنین در ایران. و فرانسه، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد واحد تهران مرکز، سال ۸۴، ص ۵۱.

^۳ - سوره‌ی علق، آیه ی ۲.

مورد جنین بیش از همه رواج دارد این است که: اولاً حیات بشر از زمان تشکیل نطفه آغاز می شود و ثانیاً اینکه این جنین می تواند به انسان بدل شود.^۱

قصد قانون گذار هم حفظ و حمایت از حیات جنینی است که در شکم مادر قرار دارد و هنوز موعد خروجش فرا نرسیده تا به انسانی کامل تبدیل شود. لذا جهت بهتر درک کردن امر، ضرورت می نماید در مورد حقوق مدنی جنین، حیات جنینی، شکل گیری شخصیت در جنین و اینکه آیا به مانند انسان قابلیت داراشدن حقوق خاص خود را دارد یا نه، بپردازیم. سپس از دیدگاه حقوقی و از منظر حقوقدانان و خود قانونگذار، تعریفی کامل از سقط جنین ارائه نمائیم.

الف) تعریف حیات جنینی

براساس آموزه های دینی، حیات عبارت است از دمیده شدن روح در پیکر^۲. یکی از حقوق طبیعی و فطری جنین حق حیات و زنده ماندن او تا هنگام تولد است. وقتی نطفه در رحم مادر قرار می گیرد و رحم بارور می شود، حق حیات برای او بوجود می آید و مادر و سایر افراد، حق تجاوز و نابودی آنرا ندارند و این حق برای جنین محترم شمرده شده است. به همین دلیل در حقوق اسلام سقط جنین مجاز شمرده نشده و برای مرتکبین عمل سقط، ولو پدر و مادر، حسب مورد، قصاص و دیه مقرر گردیده است^۳. حیات حق هر انسانی است؛ اگر حیات از کسی گرفته شود به او ظلم می شود و حق او پایمال می شود^۴. و جنین هم اگر سقط شود چون حق حیات دارد سقط او ظلم در حق او محسوب می شود و حق حیات او پایمال می شود.

قانونگذار ایرانی نیز به پیروی از عقیده مشهور فقهای امامیه، به موجب مواد ۶۲۲ تا ۶۲۴

^۱ - بلیندا بینت، حقوق و پزشکی، ترجمه ی حمود عباسی، انتشارات سینا، چاپ دوم، پاییز ۸۴، ص ۱۴۶.

^۲ - محقق داماد، دکترسید مصطفی، فقه پزشکی، انتشارات حقوقی، چاپ اول، پاییز ۱۳۸۹، ص ۲۱۰.

^۳ - تحریرالوسیله، به نقل از صفائی، سیدحسین و قاسم زاده، سیدمرتضی، حقوق مدنی اشخاص و محجورین، انتشارات سمت، چاپ دهم، تهران، بهار ۱۳۸۴، ص ۴۶.

^۴ - شهید مطهری، مرتضی، عدل الهی، انتشارات اسلامی، سال ۱۳۶۱، صص ۱۳۱ و ۱۳۲.

قانون مجازات اسلامی (تعزیرات و مجازاتهای بازدارنده) برای سقط جنین کیفر معین کرده است. براساس ماده‌ی ۶۲۲ همین قانون «هر کس عالماً عامداً به واسطه‌ی ضرب یا اذیت و آزار زن حامله، موجب سقط جنین وی شود، علاوه بر پرداخت دیه یا قصاص حسب مورد به حبس از یک تا سه سال محکوم خواهد شد.»

در جامعه‌ی آمریکائی تا قرن نوزده قانون انگلیس حاکم بود که بر طبق آن عمل می کردند. قانون عمومی انگلیس، سقط جنین را ممنوع می دانست و سقط پس از احساس حرکت جنین در شکم مادر جرم محسوب می شد. در اوایل قرن نوزدهم متوجه شدند که زندگی جنین از لحظه‌ی احساس او توسط مادر آغاز نمی شود، بلکه حیات او از زمان لقاح، شروع می شود و نتیجه‌ی مستقیم این کشف آن بود که در سال ۱۸۶۹، پارلمان انگلیس قانونی را تصویب کرد که کیفر سقط جنین را از نخستین لحظه‌ی پیدایش نطفه عملی کرد^۱.

در اعلامیه‌ی جهانی حقوق کودک، و قانون ۱۹۷۴ فرانسه و همچنین در قوانین برخی از کشورها نظیر انگلستان، سوئد، دانمارک و اتریش برای جنین حق حیات شناخته شده و تا حدودی از آن حمایت گردیده است؛ لیکن سقط جنین در این کشورها در دوران اولیه زندگی جنین پذیرفته شده است، مثلاً در فرانسه تحت شرایطی تا پایان دهمین هفته (ماده ۴۰ قانون ۱۹۷۴)، در آلمان غربی تا پایان دوازدهمین هفته و در امریکا تا شش ماهگی سقط جنین مجاز می باشد^۲. پس درمی یابیم که متصف ساختن جنین به این صفت، بدان معناست که موجود مورد بحث دارای استعداد رشد، توسعه، بلوغ و جایگزین نمودن سلولهای مرده (به واسطه سلولهای زنده) می باشد.

^۱ - صارم، محمد اشرف، "حق حیات در اعلامیه جهانی حقوق بشر و بحث تطبیقی آن"، ۲۸ اردیبهشت ۸۷، وبلاگ حقوقی حق حیات.

^۲ - درودیان، حسنعلی، به نقل از صفائی و قاسم زاده، حقوق مدنی اشخاص و محجورین، منبع پیشین، ص ۴۷.

ب (تعریف حیات انسانی

آنچه مسئله‌ی سقط جنین را مهم می‌سازد همین مقوله‌ی حیات انسانی است. اگر بر آن باشیم که جنین انسانی یک انسان است، پس تبعاً دارای شایستگی لازم برای تمتع از حقوق خود را داراست. در چنین حالتی مشروع تلقی کردن قتل او، متضمن تخطی از بعضی از اصول شناخته شده مثل حق بر حیات است که توسط اسناد بین المللی ناظر بر حقوق بشر چون اعلامیه‌ی جهانی حقوق بشر، کنوانسیون منع و مجازات جنایت امحاء نژادی و... جرم بین المللی تلقی شده است.^۱

نظرات مختلفی درباره‌ی سقط جنین وجود دارد و اغلب این نظرات حول و حوش مفهوم انسانیت و انسانی شدن می‌گردند؛ یعنی آیا می‌توان جنین را قبل از تولد انسان به عنوان موجودی متفکر و ذی شعور دانست یا خیر. ۳ مفهوم قلب، نفس و روح را می‌توانیم در یک راستا کنار هم قرار دهیم تا وجود انسانی را تشکیل دهد. نفس و روح و قلب در نهاد هر جنینی قرار داده می‌شود که نشان دهنده‌ی خود وجود آدمی است اما مسلم اینک تا زمانیکه روح در جنین شکل نگرفته در آدمی تلقی کردن وی تردید وجود دارد. می‌توان بر سر این موضوع بحث کرد که جنین از لحظه‌ی تشکیل نطفه، فرد انسانی محسوب نمی‌شود چرا که ممکن است تا دو هفته پس از لقاح نیز جنین مشابه دیگری تشکیل شود. همچنین می‌توان اظهار داشت بسیاری از سلولهایی که رویان از آنها تشکیل می‌شود بیشتر از اینکه بافت حامی جنین باشند، بافت حامی رشد جنین هستند، بنابراین توده‌ی از سلولهای رویانی را نمی‌توان به عنوان یک حیات انسانی قلمداد کرد.^۲

تقریباً تمامی متون راجع به مسائل پزشکی در این باره موافقتند که «جنین انسان، از نظر

^۱ - مهرگان، امیرحسین، "سقط جنین و حقوق بشر در آئینه حقوق بین الملل"، کتاب سقط جنین جمعی از نویسندگان، انتشارات سمت، چاپ دوم، تابستان ۱۳۸۸، ص ۴۵۵.

^۲ - بلیندا بینت، حقوق و پزشکی، مرجع پیشین، ص ۱۴۶.